

АНТИСУРЖИК: У ПОШУКАХ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / [О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін.]; за заг. ред. О. Сербенської : навч. посібник. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 258 с.

Деформованість мовної ситуації в Україні наочно демонструє офіційна статистика. У країні, де проживає 77,8 % етнічних українців (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року), українську мову визнають рідною лише 67,5 %. Всеукраїнське опитування Інституту соціології НАН України 2005 року показало, що українську мову вважають рідною лише 64,3 % населення, російську 34,4 %. Мовою спілкування дорослого населення в родинній сфері були: переважно українська — 41,8 %, переважно російська — 36,4 %, обидві мови (залежно від обставин) — 21,6 %. За даними Української асоціації книговидавців та книгорозповсюджувачів, більшість книжок, що їх реалізують в Україні, вийшли друком у Росії. Річний наклад журналів та інших періодичних видань українською мовою 2004 року становив 28 % від загальної кількості, тоді як ще 1995 року становив 70 % (для російськомовних видань ці цифри навпаки зростають з 18 % до 64 %). Не меншою проблемою залишається “креолізація” українського мовного ареалу. За даними Київського міжнародного інституту соціології, суржиком спілкується від 11 до 18 % усього населення України (тобто, 5,1–8,3 млн осіб): від 2,5 % на Західній Україні до максимального показника 21 % у південних та східних регіонах [4]. Властиво, можна виокремити декілька варіантів його використання: “спонтанний суржик” як модель мовної поведінки осіб, що погано володіють як українською, так і російською мовами; “свідомий суржик”, властивий мовцям, що знають обидві мови, утім, не набули автоматизму в їх використанні; “мимовільний суржик”, що реалізується в небажаній мовній інтерференції осіб, що знають одну мову і вивчають іншу – українську або російську [3].

Як соціолінгвістичний феномен суржик потребує ґрунтовного вивчення не тільки на лінгвістичному, а й на психологічному і соціальному рівнях [2]. Якщо філологічна наукова спільнота є апіорі монолітною у трактуванні неприродних російсько-українських мовних покручів, а відтак радикально налаштованою на неминучий вектор “десуржикізації” українського мовного простору, то пересічний український мовець з притаманним йому скепсисом і обережністю сприймає будь-які різкі спроби втручання в його приватне мовне життя. Неабияку роль у такому мовному консерватизмі відіграють стереотипні міфологеми, сформовані довкола функціонування суржика в Україні.

По-перше, проблема суржика не є новою і налічує не один десяток років, а тому цілі генерації його носіїв не вважають за доцільне відмовлятися від мовного субкоду, яким послуговувалися їх батьки, діди та прадіди і без якого їм годі увявити сучасну комунікацію у побутових ситуаціях. У цьому випадку проходить банальна підміна і змішування понять, коли під суржигом розуміють чи то говірково-діалектну мову, чи

мову ужиткового спілкування (просторіччя), що протистоїть сухій, “казенно-канцелярській” літературній мові, цілковито не пристосованій до потреб щоденного спілкування. По-друге, будь-які спроби директивної “легітимізації” і кодифікації українського мовного простору заздалегідь приречені на невдачу, оскільки у свідомості мешканця Півдня, Сходу чи Центру України асоціюватимуться із примусовою “галичанізацією” розмовного мовлення. По-третє, як би парадоксально це не звучало, багато українців вважає, що лише суржик залишається “останньою барикадою” спротиву російськомовній асиміляції населення, а поширена останнім часом стихійна українізація у випадку надмірного цькування суржикомовних українців може поступитися місцем стихійній русифікації. По-четверте, сучасний суржик переріс стилістичний діапазон ужиткового мовлення і впевнено проникає в літературні і музичні тексти, мову телебачення і преси, чому активно сприяє постмодерна рецепція дійсності в українській мистецькій парадигмі та шоу-бізнесі.

Хай там як, попри полярність інтерпретацій, проблема суржика не залишає байдужим нікого в Україні і вимагає передусім наукової кваліфікації цього типу мовлення, визначення його місця в системі усно-розмовних форм побутування української мови. Одним із головних практичних завдань таких досліджень, на думку Лариси Масенко, має стати створення навчальних методик, здатних заблокувати розростання й вплив цього хворобливого явища, що загрожує українській мові внутрішньою руйнацією усіх її рівнів [2].

1994 року у львівському видавництві “Світ” значним накладом вийшла книга з промовистою назвою “Антисуржик”. Ось як згадує про той час упорядник посібника професор Олександра Сербенська: “Цю невелику книжечку, скромно оформлену, видану на газетному папері в складний час безгрошів’я, впродовж кільканадцятьох років успішно розповсюджували в усіх регіонах краю [...] партіями замовляли новостворені в столиці міністерства, фрагменти з нього передруковували в пресі, використовували в радіожурналі «Слово», розміщували в мережі Інтернет. Книжку взяли в руки вчителі, учні, студенти, гуманітарії і негуманітарії [...] приймали беззастережно і з певними застереженнями” [1, с. 7]. Філологічна спільнота Львова (М. Білоус, Ю. Редько, О. Сербенська, О. Федик та ін.) вперше відкрито заговорила про реальний стан української мови постколоніальної доби, – мови, що у ХХ ст. зазнала тотальної русифікації, закріпленої у спотвореному правописі, лексичних та морфологічних нормах епохи “новоязу”. Час для такої дискусії був якнайзручніший: у перші роки незалежності інтерес до всього українського був колосальним. Книга, без сумніву, стала документом своєї доби, маніфестом українського мовного ренесансу.

Другу редакцію “Антисуржика” (2011), суттєво доповнену і перероблену, підготував до друку Видавничий центр Львівського університету. За 17 років, що минули від виходу первинного варіанту книги, українська мова не позбулася внутрішніх та зовнішніх загроз для свого подальшого розвитку, все ще потребує пильної уваги з боку науковців-філологів та й усіх небайдужих до долі рідного слова. Показово, що передмова з “Антисуржика” формату 1994 року не втратила актуальності і вміщена у перевиданні в автентичному текстовому варіанті – без жодних коректур, скорочень чи доповнень. Першочерговим завданням книги є викорінення типових рефлексів суржикового мовлення у повсякденній комунікації: вживання русизмів замість нормативних українських відповідників та слів і виразів, калькованих з російської, “українізованих” форм російських дієслів, числівників, займенникової парадигми; порушення дієслівного керування; вживання

прийменників і відмінків за російським зразком; утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови та нетипових для української мови активних дієприкметників; слів і виразів, калькованих з російської, акцентологічних і фонетичних деформацій. Структура книги не зазнала концептуальних змін, однак суттєво поповнилася новим матеріалом. Кількома новими тематичними рубриками збагатився розділ, що характеризує мовлення у різних функціональних сферах (розгляд типових помилок у мовленні політиків та юристів), суттєво збільшено кількість пояснень у розділі “Коментарі” (більше 100 підрубрик), розширено і доповнено реєстр практичного словника-довідника, додано розділ “Екологія українського слова”, а також зразки тестових завдань для визначення рівня мовної культури.

Львівський “Антисуржик” 90-их дав початок низці подібних (а часто й однойменних) навчальних видань та мережевих он-лайн-підручників. Поза сумнівом, не загубиться в інформаційному просторі України і ця нова “стара” книга, що стояла біля витоків десуржикізації. Терапія мовного простору триває...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / [О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін.]; за заг. ред. О.Сербенської : навч. посібник. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 258 с.
2. Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен [Електронний ресурс]. – Доступно з : <<http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-surzhyk.htm>>. – [Цит. 16.12.2011].
3. Суржик – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Доступно з : <<http://ru.wikipedia.org/wiki>> – [Цит. 16.12.2011].
4. Українська мова в Україні – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Доступно з : < – [Цит. 16.12.2011].

Іван Ціхоцький
доцент кафедри
української мови
Львівського національного
університету ім. Івана Франка